

Όταν ο πολιτισμός δεν μπορεί να πληρώσει το νοίκι: Η μάχη του μικρού βιβλιοπωλείου

Είναι Τρίτη 17 Φεβρουαρίου, λίγο πριν τις δέκα το βράδυ, όταν εμφανίζεται στο Facebook μια πολύ λυπηρή ανάρτηση: *«Μετά από 14 χρόνια, Το Λεξικοπωλείο κλείνει τις πόρτες του».*

Μόλις εννιά μήνες πριν, τον περασμένο Μάιο, διαβάζαμε και πάλι: *«Με μεγάλη θλίψη σας ανακοινώνουμε ότι ο κύκλος που άνοιξε το βιβλιοπωλείο μας, το Επί Λέξει - κλείνει.».*

Τι συνέβη και δύο αγαπημένα βιβλιοπωλεία που για πάνω από 10 χρόνια αποτελούσαν λογοτεχνικά τοπόσημα στην καρδιά της Αθήνας, κατέβασαν ρολά; Και τα δύο, στο πέρασμα των χρόνων, φιλοξένησαν αμέτρητες παρουσιάσεις βιβλίων, έγιναν χώρος ουσιαστικών συζητήσεων και μοιράστηκαν με τον κόσμο τη βαθιά τους γνώση για τον γραπτό λόγο.

Η ανακοίνωση του Επί Λέξει είναι αποκαλυπτική: *«Παρά τις προσπάθειές μας, δεν καταφέραμε να μεταβιβάσουμε το βιβλιοπωλείο, αφού η απαίτηση των ιδιοκτητών του ακινήτου για υπερδιπλασιασμό του ενοικίου, είναι ο τοίχος που δεν μπορούμε να γκρεμίσουμε».*

Οι αναρτήσεις διαδόθηκαν γρήγορα. Τα σχόλια κατέκλυσαν τα κοινωνικά δίκτυα: *«Τι κρίμα... θα μας λείψετε»*, *«Μου ραγίζει την καρδιά»*, *«Χαιρετούσα τη μικρή τους γάτα κάθε φορά που έπαιρνα βιβλία»*. Μαζί με τη θλίψη, ακούστηκαν και πιο μαχητικές φωνές: *«Πρέπει να παλέψουμε για να μείνει ανοιχτό!»*, *«Να μποϊκοτάρουμε ό,τι το αντικαταστήσει!»*, *«Ντροπή στους ιδιοκτήτες!»*.

Πολλοί συμφώνησαν πως *«οι γειτονιές μας αλλάζουν σε βαθμό που δεν τις αναγνωρίζουμε πια, χάνοντας ένα - ένα τα πολιτιστικά τους καταφύγια»* και πως *«ένα βιβλιοπωλείο δεν χωράει σε ένα τουριστικό θεματικό πάρκο όπως έχει καταντήσει η Αθήνα»*. Η αντίδραση ήταν άμεση και έντονη - θυμός, λύπη, απογοήτευση, αλλά και ανάγκη για δράση.

 Κάθε ένα από αυτά τα σχόλια μαρτυρά μια κοινή πεποίθηση: τα βιβλιοπωλεία δεν είναι απλώς καταστήματα. Είναι ζωντανοί, δημοκρατικοί πολιτιστικοί πυρήνες, αναπόσπαστο κομμάτι της κοινότητας - και δεν περισεύει κανένα.

Κι όμως, αυτή η ιστορία δεν καινούργια. Ό,τι συμβαίνει στην Αθήνα επαναλαμβάνεται σε ολόκληρη την Ελλάδα, από τα μεγάλα αστικά κέντρα μέχρι την επαρχία. Τα μικρά βιβλιοπωλεία σβήνουν, συχνά σιωπηλά, το ένα μετά το άλλο, θύματα της επιθετικής αγοράς ακινήτων, της ακρίβειας και του ολοένα μεγαλύτερου χάσματος ανάμεσα σε αυτό που έχει αξία και σε αυτό που αποφέρει το

μεγαλύτερο κέρδος.

Παντού το ίδιο ερώτημα: ποιο θα είναι το μέλλον τους;

Μια ιστορία που επαναλαμβάνεται

Το βιβλιοπωλείο Atlantis, ένα από τα πιο εμβληματικά και διεθνώς αναγνωρισμένα βιβλιοπωλεία, αναγκάστηκε το 2022 να φύγει από την Οία μετά από σχεδόν 20 χρόνια.

Το Atlantis ήταν από εκείνα τα μέρη που δεν ξεχνάς ποτέ. Οι τοίχοι ήταν γεμάτοι αποφθέγματα και ποιήματα. Τα αυτοσχέδια ράφια και τα τραπέζια – τα έφτιαξαν οι ίδιοι από ξύλα που βρήκαν στο νησί – ακολουθούσαν κάθε καμπύλη και γωνιά του μικρού υπογείου. Παντού υπήρχαν σημειώσεις για βιβλία που είχαν αφήσει χιλιάδες αναγνώστες και αναγνώστριες όλα αυτά τα χρόνια.

Αξέχαστες ήταν και οι συζητήσεις για βιβλία στην ταράτσα, με θέα τα βράχια της Σαντορίνης, τα λευκά σπίτια της Οίας και την απέραντη θάλασσα.

Όμως, παρά την τεράστια πολιτιστική του αξία, στην Οία απλώς δεν υπήρχε πλέον χώρος για βιβλιοπωλείο — ούτε καν για ένα μικρό υπόγειο.

Είτε δούμε τον εξευγενισμό (gentrification) ως μια σύγχρονη μορφή αποικιοκρατίας, όπως υποστηρίζουν κάποιοι θεωρητικοί, είτε απλώς ως αποτέλεσμα ανεξέλεγκτων δυνάμεων της αγοράς, ένα πράγμα είναι σαφές: όταν το αυξανόμενο κόστος λειτουργίας των μικρών επιχειρήσεων ευνοεί βραχυχρόνιες μισθώσεις, πολυτελή καταστήματα, καφετέριες και παγκόσμιες αλυσίδες, οι χώροι που στήθηκαν με προσωπική φροντίδα, γνώση και σεβασμό στην τοπική κοινότητα είναι οι πρώτοι που εξαφανίζονται.

Σε έναν κόσμο όπου ο πολιτισμός απλώς δεν πληρώνει πια το νοίκι, χρειάζεται να αναρωτηθούμε: μήπως ήρθε η ώρα να δράσουμε;

Άγγελοι μεταμφιεσμένοι

Ας πάρουμε μια φανταστική γόμα και ας σβήσουμε το βιβλιοπωλείο της γειτονιάς μας: τα παιδιά που κάθονται οκλαδόν στο πάτωμα χαμένα στην αφήγηση ενός παραμυθιού, τις Σαββατιάτικες βόλτες που τελειώνουν με ένα νέο, υποσχόμενο εύρημα κάτω από το μπράτσο, τη φιλική βιβλιοπώλισσα με τις προτάσεις της, τους ήχους και τις μυρωδιές, τους περαστικούς και τις κουβέντες τους.

Στη θέση τους μένουν τα απρόσωπα πολυκαταστήματα, μια οθόνη που κυλάει ατέρμονα και η μοναξιά ενός αλγορίθμου που προτείνει το καλύτερο βιβλίο με βάση τις προτιμήσεις σου – μια

πραγματικότητα που μοιάζει βγαλμένη από κάποιο δυστοπικό βιβλίο.

✖ Όταν κλείνει ένα βιβλιοπωλείο δεν χάνεται απλώς ένα μαγαζί· χάνεται ένα ζωτικό κομμάτι του πολιτιστικού μας ιστού, που κρατά μνήμες, σχέσεις και ιστορίες. Γι' αυτό οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες συχνά κινητοποιούνται γενναιόδωρα όταν τα βιβλιοπωλεία περνούν δύσκολες στιγμές.

Τον Οκτώβριο του 2020, το ιστορικό βιβλιοπωλείο Shakespeare and Company στο Παρίσι απηύθυνε έκκληση για βοήθεια. «Έχουμε σημειώσει πτώση 80% από το πρώτο lockdown τον Μάρτιο και πλέον έχουμε εξαντλήσει όλες μας τις αποταμιεύσεις», αποκάλυψε η Sylvia Whitman, κόρη του εκλιπόντος ιδιοκτήτη George Whitman. Η ανταπόκριση ήταν εντυπωσιακή: μέσα σε μόλις μία εβδομάδα το βιβλιοπωλείο έλαβε 5.000 ηλεκτρονικές παραγγελίες, όταν σε μια συνηθισμένη εβδομάδα δεχόταν περίπου 100.

Στον τοίχο του βιβλιοπωλείου είναι γραμμένη μια φράση: «Να μην είστε αφιλόξενοι προς τους ξένους, γιατί μπορεί να είναι άγγελοι μεταμφιεσμένοι». Στην περίπτωση του Shakespeare and Company, και πολλές άλλες ακόμη, τα λόγια αυτά επιβεβαιώθηκαν στην πράξη: τα βιβλιοπωλεία κρατούν ζωντανά οι άνθρωποι που τα αγαπούν και τα στηρίζουν, ακόμη και στις πιο δύσκολες στιγμές.

Πράγματι, ο δεσμός ανάμεσα στα βιβλιοπωλεία και τη γειτονιά είναι βαθύς. Αυτό αποτυπώνεται στις πολλές συγκινητικές και συχνά χιουμοριστικές ιστορίες που μοιράζονται οι βιβλιοπώλες και βιβλιοπώλισσες.

Στη Θεσσαλονίκη, για παράδειγμα, οι γείτονες του βιβλιοπωλείου Σαιξπηρικών πίστεψαν ένα βράδυ ότι γινόταν διάρρηξη και κάλεσαν την αστυνομία. Όταν οι αστυνομικοί έφτασαν, διαπίστωσαν πως... συνέλαβαν τον ίδιο τον βιβλιοπώλη - ντυμένος με βαριά χειμωνιάτικα ρούχα, είχε απλώς επιστρέψει για να ολοκληρώσει κάποια δουλειά.

Αργότερα, διηγήθηκε το περιστατικό γελώντας, λέγοντας πως ένιωθε ευγνώμων που ζει σε μια γειτονιά όπου οι άνθρωποι νοιάζονται βαθιά... ίσως και λίγο παραπάνω απ' όσο χρειάζεται.

Μια άνιση μάχη

Η αγάπη είναι αληθινή. Αληθινή όμως είναι και η πίεση που δέχονται τα βιβλιοπωλεία μέσα κι έξω από τη μικρή μας χώρα.

Η περσινή Independent Bookstore Day στις ΗΠΑ σηματοδεύτηκε, ειρωνικά, από μια μεγάλη προσφορά βιβλίων της Amazon. Την ώρα που τα τοπικά βιβλιοπωλεία διοργάνωναν εκδηλώσεις για την κοινότητα και γιορτές αφιερωμένες στον γραπτό λόγο, ο μεγαλύτερος διαδικτυακός πωλητής βιβλίων στον κόσμο προσέφερε γενναίες εκπτώσεις, υπονομεύοντας ακριβώς τις επιχειρήσεις που η συγκεκριμένη μέρα έχει στόχο να στηρίξει.

Η Amazon ισχυρίστηκε πως ήταν σύμπτωση. Ή μήπως ήταν άραγε μια υπολογισμένη κίνηση για να εκμεταλλευτεί τη δυναμική της ημέρας;

Την ίδια στιγμή, στην Ελλάδα, η ανταπόκριση στην Εβδομάδα Μικρών Βιβλιοπωλείων που φέτος θα γιορτάσει 5 χρόνια, είναι πραγματικά συγκινητική. Κάθε χρόνο η συμμετοχή μεγαλώνει σταθερά: περισσότερα βιβλιοπωλεία, περισσότερες εκδηλώσεις, περισσότεροι άνθρωποι ενώνονται από την αγάπη τους για το βιβλίο και τα μικρά βιβλιοπωλεία.

Ωστόσο, δεν είναι όλοι σύμμαχοι των μικρών βιβλιοπωλείων. Ένας εκδοτικός οίκος παραδέχτηκε πως προτιμά τα βιβλία του να πωλούνται από μεγάλα βιβλιοπωλεία και αλυσίδες, θεωρώντας την Εβδομάδα Μικρών Βιβλιοπωλείων «τερτίπια» και «θόρυβο», «μπας και πουλήσουν κανένα βιβλίο παραπάνω». Μια άποψη που πιθανώς συμμερίζονται κι άλλοι, πιο διακριτικά.

✖ Φυσικά, οι πωλήσεις ανεβαίνουν - σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούν το 200%. Όμως, ο πραγματικός αντίκτυπος δεν μετριέται μόνο σε αριθμούς. Μετριέται στις εκδηλώσεις που φέρνουν τους ανθρώπους κοντά στο βιβλίο, από τα αστικά κέντρα μέχρι τα πιο απομακρυσμένα νησιά, στην προσπάθεια να διατηρηθούν ζωντανές μικρές επιχειρήσεις και θέσεις εργασίας, στις ζωντανές κοινότητες που δημιουργούνται γύρω από το βιβλίο, στην πολυφωνία που ανοίγει χώρο για διάλογο και συμμετοχή.

Στο τέλος της ημέρας η ουσιαστική στήριξη στα μικρά βιβλιοπωλεία δεν κρίνεται στα λόγια αλλά στις εμπορικές πρακτικές. Και εκεί είναι που πολλοί βιβλιοπώλες νιώθουν απογοητευμένοι. Εδώ και χρόνια βρίσκονται στο περιθώριο εκδοτικών πολιτικών, οι οποίες συχνά αγνοούν - ή και υπονομεύουν έμπρακτα - τα μικρά καταστήματα.

Επιπλέον, αρκετοί εκδοτικοί οίκοι έχουν ανοίξει δικά τους βιβλιοπωλεία, οργανώνοντας επιθετικές προωθητικές ενέργειες και παζάρια που ανταγωνίζονται άμεσα τα μικρά βιβλιοπωλεία.

Όμως, πολλοί βιβλιοπώλες νιώθουν απογοήτευση και από τη στάση αρκετών συγγραφέων. Παρά τις δηλώσεις περί στήριξης του βιβλιοπωλείου της γειτονιάς, επιλέγουν να παρουσιάζουν και να προωθούν τα βιβλία τους κυρίως μέσω μεγάλων αλυσίδων και διαδικτυακών πλατφορμών.

Δεν είναι λίγοι, μάλιστα, όσοι παροτρύνουν το αναγνωστικό κοινό να ψηφίσει τα βιβλία τους σε ετήσια βραβεία που διοργανώνει μεγάλη αλυσίδα βιβλιοπωλείων. Καμπάνιες που συγκεντρώνουν χιλιάδες διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μετατρέποντας τους ψηφοφόρους σε μελλοντικούς πελάτες μέσω στοχευμένου μάρκετινγκ - ενισχύοντας έτσι ακόμη περισσότερο τη θέση της αλυσίδας στην αγορά και επισκιάζοντας τα βιβλιοπωλεία της γειτονιάς.

Φυσικά, υπάρχουν και εκείνοι που στηρίζουν συνειδητά τον κλάδο, τόσο ανάμεσα στους εκδοτικούς όσο και στους/στις συγγραφείς, και οι φωνές δυναμώνουν ολοένα.

Η ιστορία δεν έχει τελειώσει

Αν δεν είσαι στο τραπέζι είσαι στο μενού, λένε. Τα μικρά βιβλιοπωλεία χρειάζεται να διαπραγματευτούν συλλογικά. Να διεκδικήσουν ουσιαστικές αλλαγές για τον κλάδο τους και δίκαιους κανόνες. Η πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί αναζητά επιτακτικά μια δυναμική διέξοδο.

Οι εκδότες και οι συγγραφείς οφείλουν να επανεξετάσουν τον ρόλο και τις ευθύνες τους - και, κυρίως, να απαντήσουν με ειλικρίνεια στο ερώτημα, τι έχει μεγαλύτερη αξία ακόμη και για τους ίδιους μακροπρόθεσμα: το άμεσο εμπορικό όφελος ή η έμπρακτη στήριξη των μικρών βιβλιοπωλείων που καλλιεργούν την αγάπη για το βιβλίο;

Η πραγματική λύση απαιτεί μια ριζική αναθεώρηση του τρόπου που λειτουργεί η αγορά του βιβλίου. Η πολιτεία χρειάζεται να διαμορφώσει άμεσα ένα σαφές θεσμικό πλαίσιο και μια σταθερή δημόσια πολιτική για το βιβλίο. Να προωθήσει τη φιλαναγνωσία και να στηρίξει τις μικρές επιχειρήσεις. Να δώσει κίνητρα που θα κρατήσουν τα βιβλιοπωλεία ανοιχτά στην επαρχία.

Και ύστερα είμαστε εμείς. Κάθε βιβλίο που αγοράζουμε από ένα βιβλιοπωλείο της γειτονιάς, κάθε παρουσία μας σε μια εκδήλωση, είναι μια μικρή πράξη καθημερινού ακτιβισμού.

Το να στηρίζεις τα βιβλιοπωλεία δεν είναι ρομαντισμός. Είναι μια συνειδητή, ουσιαστική επιλογή. Ένας τρόπος να δηλώσεις ότι η πολυφωνία, η μνήμη και η πολιτισμική ταυτότητα έχουν σημασία σε έναν κόσμο που συχνά τις ισοπεδώνει. Να υπερασπιστείς χώρους, όπου οι ιδέες μπορούν να αναπτυχθούν ελεύθερα.

Τα μικρά βιβλιοπωλεία μας θυμίζουν ότι ο πολιτισμός δεν είναι απλώς κάτι που καταναλώνουμε. Είναι κάτι που συνδιαμορφώνουμε - τον χτίζουμε, τον εξελίσσουμε και τον κρατάμε ζωντανό, μαζί.

Πράγματι, η ιστορία δεν έχει τελειώσει ακόμη. Συνεχίζει να γράφεται και όλοι κρατάμε το στυλό.

Η Ντέμη Κουτσοσταμάτη γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Δημοσιογραφία & ΜΜΕ και Συγκριτική Γραμματολογία. Εργάστηκε ως βιβλιοπώλισσα, υπεύθυνη εκδηλώσεων και επικοινωνίας σε αλυσίδα βιβλιοπωλείων και πολυχώρο εκδοτικού οίκου. Το 2016 δημιούργησε το LITTLE BOOKSTORES, ένα μη κερδοσκοπικό εγχείρημα που αναδεικνύει τον ζωτικό ρόλο των μικρών βιβλιοπωλείων. Από το 2022 διοργανώνει και συντονίζει την «Εβδομάδα Μικρών Βιβλιοπωλείων», μια μεγάλη γιορτή στην οποία συμμετέχουν περισσότερα από 130 μικρά βιβλιοπωλεία σε όλη την Ελλάδα.